

Németh Péter Mikola *Augusztus 9-ét írunk, anno 2005-ben. Szőnyi Zsuzsával, a Via Annia Faustina 19-ben, épp ekkor történik meg velünk ez a régóta eltervezett beszélgetés. A Piramis tőszomszédságában, a Porta San Paolo közelében, a Triznya-kocsmaként elhíresült negyedik emeleti, tetőteraszos bérlakás hűvösebbik szobájában az ebédlő asztalnál ülünk, ott, ahol a háttérben a falon Szőnyi István vásznai díszlenek.*

Máskor is megtörtént már ez így velünk, legutóbb 1994-ben Szőnyi

István születésének századik évében, amikor a Római Magyar Akadémián rendezett jubileumi kiállítás alkalmával vendégeskedtünk itt, az érzés ennyiben déja vu, hogy a délelőtti légymelegben Zsuzsával Rómából nézvést Zebegényről, a Dunakanyarról elméltünk, s akkor is, most is épp Cs. Szabó Lászlót idéztük, idézzük, aki Triznya Mátyás akvarelljeit méltatva az egyik katalógusszövegében úgy fogalmazott, hogy Magyarország legpoétikusabb szeglete a Dunakanyar. Hogyan is írja Szőnyi Zsuzsának ajánlva Szabó Ferenc a pap-költő, a jó barát Régi nyár Zebegényben című poézisében? „A fényben itt remeg a Kerti pad:/ repesve Téged vár/ föld fölé emelte a varázslat;” majd ekként fejezi be a szépívű gondolatot: „még sugdolózva faggatják / rejtelveid a kerti fák.” Valójában a Hamvas Béla által megálmódott „északi géniusznak” ez a Kerti pad lehetne az egyik varázslatos helye, szíve. Jórészt azért is, mert ez a melankolikus fényáradatban úszó, természetbe kitett, magányos fehér pad képes megjeleníteni és jellemezni a 20. század lelkiállapotát. Ez egy olyan pad fönt, a Bartókyak almáskertjében, amelyen nem ülnek emberek. Ez a pad fehérségével reményt sugárzón vár valakire, valamire. De kire és mire vár? Ezt most tőled kérdezem kedves Zsuzsa, segíts megfejtani a titkot, ha teheted.

Szőnyi Zsuzsa Erről nagyon sokat tudnék mesélni, már csak azért is, mert apám annak emlékére festette meg a Kerti padot, hogy jövőd férjemmel Triznya Matyival, amikor még csak ismeretségünk elején jártunk, akkor Zebegényben, mindig ezen a padon beszélgettünk. Ide vonultunk el, mert ez a pad eléggé fönt volt a kertben, a háztól meglehetősen távol. Ez egy óriási nagy, árnyékos platánfa alatti, gyönyörű szép fehér pad volt. És amikor aztán, arra került a sor, ugye, hogy én férjhez mentem Matyihoz, akkor apám, ezt a képet szánta titkosan nászajándékba nekünk. Tehát ennek a festménynek múltja is van, olyan értelemben, hogy ez a mi padunk volt és maradt mindörökre. Amikor azonban arra került a sor, hogy néhány művet örökségül megkaphatok, ezt

„A MÚLT A JELEN ELÉ 71 TARTOTT TÜKÖR”

Németh Péter Mikola római
dialógusa Szőnyi Zsuzsával*

1. rész

sajnos nem hozták ki Rómába, mert ez a festmény akkorra már védettnek számított, és nem lehetett elajándékozni egyes személyeknek, így nekem se. S főként nem lehetett kihozni az országból, hiszen az állam tulajdonába ment át. De akkor is, nekem örökre megmaradt a szívemben, mint, ahogy

72 mondod, hogy ez a pad valóban egy központi érték volt és maradt számomra is. Mondjuk a szerelmünket, a jövőnket ott terveztük el, azon a padon, Zebegényben. Hiszen '38-'39-ben az ember még nem sejtette, hogy olyan borzasztó földrengés és világháború következhet be, mint amilyen. Tragikus, de bekövetkezett. Bár már az árnya akkor ránk vetődött, de mi azt gondoltuk, hogy megesküszünk, és hát gyönyörű szép életünk lesz. Mindezt, ezen a padon gondoltuk ki. És továbbra is ez a pad maradt a szimbóluma annak a jövőendő szép életnek, ami nem úgy következett be ugyan, ahogy megálmodtuk, de azért mégis, azt lehet mondani, hogy egyáltalán nem volt az rossz élet. Sőt, mi magunk építettük azt az életet, amit aztán itt Rómában képesek voltunk végigélni.

S olyan, mintha erről a magányosan lüktető szakrális tárgyról örökkévalón sugározna a fény. „A vakok fehér botjaitak összetörve építenek máglyát”- metafizikus, verses gondolata, jut itt most tág asszociációval eszembe. Valahonnan valahová történő megtérésről van itt szó. Költőien megfesteni a fényt, azt a lehetetlenül szépet, amikor a Duna tóvá szélesedő „tengerszemérről” (see Beginn) visszatükröződő napsugarak hatására megszentelődik a tér, és kizökken az idő is. Ezt csak az érezheti, aki megélhette már életében egyszer is a csodát, s volt már szerelmes Zebegényben. Érzésem szerint ezt a pillanatot érte tetten Szőnyi mester festői eszközökkel a Kerti pad megkomponálásakor.

Azt hiszem, hogy ő is éppen erre gondolhatott. Ugye, gyakran mondták, írták is róla, hogy ő egy lírai alkatú festő, az ő fehér padjából sugárzik a jövő reménye. És az, hogy a mi életünkben, a gyerekek életében, ez ad majd vigaszt, útmutatást, ez a mindent átlényegítő fény. Persze ő soha nem magyarázta meg a képeit. Amikor egyszer-egyszer megkérdeztük, hogy mondja meg, mit akar ez és ez a festménye jelenteni, akkor ő azt válaszolta, nézzétek végig jól a képet teljes figyelemmel és magatoktól is rájöttök, hogy mit, én nem szólok semmit. Szóval, ő nem magyarázta a műveit, de bizonyára egyértett volt azzal, amit az imént elmondtunk.

Az imént azt mondtad Zsuzsa, hogy édesapád festészete költészet is ugyanakkor. Tudom, hogy sok-sok korabeli íróval, költővel, irodalmárral, azóta naggyá lett művésszel tartott fenn élő, emberbaráti kapcsolatot. Mégis, jó volna tudni, hogy a kortársai közül kikkel volt igazán bensőséges, inkább úgy mondanám, hogy elmélkedő, mélyebb emberi, egymást építő szellemi viszonyban, esetleg alkotói szimbiózisban? Azokra a kortársakra gondolok itt főleg, akik Magyarországon éltek, otthon maradtak a legnehezebb időkben is, s persze

hatottak is egymás munkásságára. Érdekelne az is, hogy a klasszikusok közül kiket tartott a legtöbbre, kiket olvasott legszívesebben?

Apám nagyon sokat olvasott, főként este. Zebegényben ugye, akkoriban nem volt még villanyfény, és esténként petróleumlámpánál üldögélt az egész család és mindenki csinált valamit, vagy olvasott, vagy 73 némán gondolkodott, vagy egész egyszerűen csak csendben volt, de az is előfordult, hogy verseket dúdoltunk. Az első költemény, amit négy éves koromban kívülről megtanultam, Arany János *Családi köre* volt. „Este van, este van: ki-ki nyugalomba! / Feketésén bólingat az eperfa lombja, / Zúg az éji bogár, nekimegy a falnak, / Nagyot koppan akkor, azután elhallgat.” Ez volt az a vers, amit, gyermekkoromban előszeretettel mondogattam, ha kellett, ha nem. Sőt estéről-estére követelöztem, hogy addig nem megyek el a másik szobába aludni, amíg meg nem hallgatják az én *Családi körömet*. Hát persze meglehetősen unták már a felnőttek, de azért hagyták, hogy a gyerek hadd szerepeljen, ez volt az esti televíziózás akkoriban, hogy a gyerekek kiálltak a szoba közepére, s elmondhatták mindennapi élményeiket. Ebből is érzékelni, hogy milyen légkör volt otthon. Apám keze ügyében mindig ott volt a Biblia, abból is az Ószövetség, amit időnként fellapozott. Azon kívül nagyon sok szép verset és rengeteg minden mást is olvasott. Nagyon szerette a történelmi könyveket. Sok-sok barátja volt az írók és költők között, akik közül a család persze nem ismert mindenkit. Nem is ismerhetett, hiszen Zebegénybe nem mindenki tudott kiutazni, mert a vonat is sokba került, és hát, akkor a művészek többsége nagyon szegény volt. De, amikor beköltöztünk Pestre, '30-ban, akkor a műterembe nagyon sok költő és író járt már hozzánk. Többen voltak ugye, akkoriban nagyon rossz anyagi helyzetben, de apám, amennyire csak tudott segített mindenkin. Őneki se volt nagyon pénze, de ami volt, azt megosztotta másokkal. Hát, ilyen szegény sorsú költő volt Berda József például, aki állandó vendégnek számított nálunk. Ő Zebegénybe is kijárt. Berdára kislánykoromból emlékszem. Arra például, hogy Jóska bácsi előszeretettel már Dömösnél a vasútállomáson, a Remete barlangoknál leszállt, s az erdőn keresztül, a kert felől érkezett meg hozzánk. Térnadrágban, kalapban, hátizsákkal a vállán, bottal a kezében, mint egy igazi gombászó turista, úgy jelent meg, óriási hahózással, mert boldog volt, hogy már onnan fentről, a kert magasából köszönheti a családot. Mi többnyire a verandán ültünk, s volt, amikor tízóraiztunk, vagy épp ebédeltünk. És ő váratlanul megjelent ilyenkor a festő házában boldogan, kiizzadtan, és hát természetesen apám nagy örömmel fogadta, és mindjárt asztalhoz ültette, és megebédeltette a vándort. Igazán jóban voltak ők, talán azért is, mert mindketten újpestiek voltak. Írt is hozzá egy vagy két verset a költő.

Új Forrás 2014/3 – „A múlt a jelen elé tartott tükrő”
Németh Péter Mikola római dialógusa Szőnyi Zsuzsával – 1. rész

Nem egyet, se nem kettőt, úgy lehet többet is. A legutóbbi Urbán László szerkesztette Berda összesben nem is olyan régen három olyan verset is találtam, amit Szőnyi mesternek ajánlott a vándor poéta: az Erdei tó éjszaka (1931), a Piaci éjszaka (1935), és a Rajongás (1954) címűeket. Érzésem szerint, Berda az Erdei tó éjszaka című opusában fogalmazta meg festően azt a korrajzot, melyet Szőnyi a Zebegényi temetés című híres vásznán a befagyott kékeszöld tengerszemmé sötétedő Duna és a behavazott téli táj fehérségének kontrasztjával örökített meg, ami mindkettőjük mulandóságot megidéz, 20. századbeli világérzésére, sorsára igaz lehetett...

Épp a múltkor olvastam egy nagy kritikát az egyik folyóiratban az *Új Magyar Irodalmi Lexikon*ról, ami Budapesten jelent meg, és hát, aki ezt a cikket írta, számba veszi azokat a nagy írókat, embereket, akik nem szerepelnek ebben a lexikonban, pedig teljes joggal szerepelhetnének. Többek között Bartóky József nagyapám nevét is megemlíti, aki, annak idején a Kisfaludy Társaság tagja volt.

S akit halála után, 1930-ban Kosztolányi Dezső váltott a társaságban. Ez persze köztudott irodalomtörténeti tény. Emlékezetes székfoglalóját azonban nem árt, ha újra idézzük, hiszen ott és akkor, jellemábrázoló gondolatokat fogalmazott meg Bartóky Józsefről a világfinak számító "fin" Kosztolányi. „Ő – azt mondhatnám – az ősz gyermeke, a napsütéses ősz gyermeke. Nem virágos tehetség, inkább gyümölcsös tehetség. Művészi eszközei is ősziesen higadtak. Nem tüzes. Sugaras. Nem színt ad, rajzot ad. Nem képzeletének féktelenségében gyönyörködünk: tiszta szerkezetét élvezzük. Prózája gazdaságos, szófukar, majdnem csupasz, éppen ezért kitűnő elbeszélő [...] Hite a gyöngédség volt, múzsája az irgalom. [...] Munkásságának, emlékének hódolva foglalom el megüresedett székét a Kisfaludy Társaságban.”

Bartóky nagypapa első könyve 1921-ben jelent meg *Magyar fabulák* címen, kétszázegynéhány oldalnyi ezopuszi mese, köztük az egyik nagyon rövid, s legalább annyira népszerű állatmese is: *Az egér és az ásó* című. Ilyen és ehhez hasonló állatmeséken keresztül gúnyolta ki kora társadalmát. Azután meg közreadott legalább nyolc elbeszéléskötetet. Köztük a *Mécsvilág*, a *Forgács* és *Egyedül* címűeket. Érdekes olvasmányoknak számíthatnának szerintem ma is, például *Sós János* című regénye, vagy a gyerekeknek írt *Finom fickók* című képeskönyve, *Zsuzsi* című színműve, amit a Nemzeti Színház is bemutatott annakidején. Ezeket a műveit, manapság már csak antikváriumokban lehet megtalálni, mert újabb kiadásuk azóta se volt. Őneki egyébként igazi, rendes foglalkozása, amiből ugye megélhetett, nem az írói munkája volt, hanem először is szolgabíróként működött, azt hiszem Békéscsabán. Vagy Orosházán? És azután meg kinevezték Földművelésügyi Államtitkárnak, akkor, amikor Darányi Ignác volt a miniszter, aki egy mélyreható földreform bevezetését tervezte Magyarországon. Ez még a múlt század elején, úgy 1908

táján lehetett. Sajnos, a földreformot akkor megghiúsították az ellenzői. Nagyapám, mint politikus, egy valóban igazságszerető, ma azt mondhatnánk, hogy szociálisan érzékeny gondolkodású ember volt. Aki a szegény magyar parasztságot, akiknek még valódi szavazati joguk sem volt Magyarországon, szóval ezeket az embereket szerette volna méltányos élethelyzetbe juttatni, felemelni. És mindemellett a magánéletében egy nagyon kedves, aranyos, bajszos, köpcös kis öregúr volt, én így gondolok vissza alakjára. Négy éves koromból már tisztán emlékszem rá. Viszont nagyon is emlékszem, arra a mozzanatra, amikor ott Zebegényben a verandán ült és reggelizett, épp tojásrántottát evett, amit én is szerettem volna megkóstolni, és mint kisgyerek kíváncsiskodva többször is körüljártam az ő asztalát, mint macska a forró kását, azon méltatlankodva, hogy nekem miért nem sütöttek valami hasonló jót. Mikor aztán nagyapám nagy nehezen megszánt és megkínált, adott nekem is egy-két falatot a reggelijéből. A fényképét a gyerekszobámban őriztem sokáig, egy üzenettel. „A Zsuzska az majd tudja, ha feltekint az égre, az ő szeme az én szememmel találkozik” – ez volt az arcképe fotójára írva. Ezt ő maga írta rá még annak idején, a halála utáni örök időkre gondolva.

Közben, ahogy beszéded ívét követő gesztusaidat, arcod kék derűjét, mosolyodat figyeltem, nagy hirtelen, az jutott eszembe, s ha kissé pimaszul is, de engedelmekkel máris rákérdezek: voltak valaha színészi ambícióid?

Soha! Valahogy a színészkedés abszolút távol áll tőlem, mert, valahogy annyira őszinte vagyok, hogy nem tudnám egy más szerepbe beleélni magamat.

Akkor talán térjünk vissza az irodalomhoz. Mert meg kell állapítani, hogy családok életében a képzőművészettel párhuzamosan az irodalom számított a legfőképp jellemformáló tényezőnek, mert itt Rómában, és otthon Zebegényben is mind a mai napig nagy és vallomásos házi könyvtárak voltak, vannak. Némiképp, volt alkalmam megismerni mindkettőt. A Szőnyi István Emlékmúzeum könyvespolcai például még ma is telis-tele vannak főséges könyvkülönlegességekkel, 19–20. századi irodalmi csemegékkel, ezt állíthatom, közöttük Bartóky József műveivel például. A kíváncsi kutató-olvasó szem számára nagyjából most is jól követhető, hogy Balassitól, Madáchtól, Vörösmartytól Petőfin, Aranyon, Ady Endrén át Babitsig, Kosztolányiig, Karinthyig, Tóth Árpádig, sőt egészen Szabó Lőrincig, Berdáig; és mondjuk Jókaitól Krúdyn, Móriczon, Németh Lászlón át Márai Sándorig, Ottlikig és Mándy Ivánig kiknek a remekeit olvashatta Szőnyi mester esténként. Ebben a reprezentatív könyvgyűjteményben találtam rá egyszer, szinte véletlenül, József Attila Külvárosi éj című verseskötetére, melyben – többek között – a ma már klasszikusnak számító Mond, mit érlel, A hetedik, a Munkások, a Medvetánc

című opusok első közlése található, s amely 1932-ben jelent meg a költő magánkiadásában. József Attila még ugyanabban az esztendőben gyöngybetűivel dedikálta kötetét az akkor már neves festőnek, a következő szöveggel: „Szőnyi Istvánnak barátsággal és szeretettel. Bp. 1932. okt. József Attila”.

76 *Te magad mit tudsz arról kedves Zsuzsa, hogy ők, miként kerülhettek kapcsolatba? S egyáltalán, milyen viszonyban állhattak egymással?*

Apám szinte mindenkit ismert az akkori szellemi életből. Mi 1930-ban költöztünk Budapestre, a Baross utca 21. alá, illetve fölé, az ötödik emeletre, ahol egy műtermes lakás volt, amit Pogány Móricz építész építtetett magának nagy üveglakokkal a legfelső szinten. Apám ezt a műteremlakást bérelte, ahol volt egy magániskolája is, amiből úgy gondolta, hogy meg lehet majd élni. Nehezen ugyan, de akkoriban nagyon sok művész járt hozzánk, nemcsak az iskolába, hanem egyáltalán. Ebben a műteremben szobrászok, festők és mások is gyakran megfordultak. Ő mindenkit befogadott. S ismeretségi körében nemcsak képzőművészek, de irodalmárok, írók és költők is voltak. Így ismerhette meg József Attilát is. Ezen kívül minden héten a Gresham Kávéházban volt egy asztaltársaságuk, ahová akkoriban ezek az értelmiségiek, művészek eljártak. Lehet, hogy József Attilát ott ismerte meg. Nem tudom pontosan, hol találkozhattak életükben először, ám, azt tudom, hogy a Baross utcában többször is járt nálunk a költő. És anyámnak nem tetszett. Az nem tetszett, hogy Attila mindig más és más nőkkel jelent meg, akik, mondjuk úgy finoman, hát nem voltak a legtökéletesebb úri lányok. Ezért egy kissé nehezelt Attilára, s azt mondta apámnak, hogy ezt azért mégse. Ugyanakkor azt nem mondhatta, hogy ezeket a nőket ne hozza többé mihozzánk Attila. Gondolom, hogy apám ezek után máshol találkozott vele.

Emlékszel-e arra, hogy 1932 táján mit festett édesapád? Ezt azért kérdezem, mert József Attila kötete, a Külvárosi éj, a proletársorsról, a kétségbeejtő, kilátástalan emberi sorsokról beszél. Vajon miről gondolkodik, miről beszél ebben az időszakban festészetében Szőnyi István?

Gondolom, ugyanerről. Van neki ebből az időből egy nagyon szép képe, amelyen fel lehet ismerni, hogy anyám és én vagyunk rajta. Én olyan hat vagy hét éves kislányként, majdnem rongyos ruhában állok, anyám ül a széken nagy gondba borultan, mint egy szegény proletárasszony. Szóval egy ilyen képet festett meg apánk, ami József Attila hatására utal, vagy hát inkább a vele való barátságára emlékeztet.

Megvan még ez a kép valahol?

Igen, megvan. Férjem, Triznya Mátyás rokonságánál, Budapesten. Valószínű, hogy létezik róla reprodukció is. Aztán volt egy nagy képe az *Eladó a borjú* 1933-ból. Az is egy olyan tipikusan kétségbeejtő helyzet, a paraszt anynyira elszegényedett, annyira nincs már betevő falatjuk az embereknek, hogy kénytelenek eladni a borjút, eladni a jövőjüket. Ez a nagy kép azt ábrázolja,

amint egy falusi asszony áll ott kétségbeesetten, természetesen a borjú is ott van, ott álldogálnak körülöttük a gyerekek is, az egyik alak a kerítésnek vagy a falnak támaszkodik, az Derkovits Gyula. Ő szintén egy nagyon szegény, nehéz sorsú ember volt. Vele is jóban volt apám.

Szőnyi István mély empátiával megáldott, érzékeny ember hírében állott, szociálisan szenzibilis lélek volt tehát. Részvéttel viseltetett az elesettek, társadalmi létükben fenyegetettek iránt. De úgy is lehet mondani, hogy „egyszerűen csak” ember tudott maradni az embertelenségben, akkor is, a második világháborúra készülődő harmincas években, a „kilátástalanság hevében”, amikor a Külvárosi éj versei születtek. Ugyanakkor Szőnyi mintha bensőségebb, már-már idillikusnak ható témákat választott volna akkor is. Hogy csak néhányat említsünk, az akkoriban választott festői témái közül: a Dunakanyar, a Kertben 1927-ből, az Anyaság, és az Este Zebegényben 1928-ból, az Asszonyok a vízparton 1929-ből, a Család, a Verandán és a Zsuzsa piros ruhában 1930-ból, Zsuzsa az ajtóban 1931-ből, Este 1934-ből, a Tavasz, a Zebegényi táj 1935-ből, az Interieur, az Ivóban 1936-ból, és a Falusi udvar beszélgető paraszttal 1937-ből, mind-mind bensőséges harmóniákra vallanak...

Történelmi tény, hogy egy másik nagyformátumú költővel, bizonyos értelemben József Attila riválisával Illyés Gyula pályájával is kereszteződött Szőnyi István életútja, mert ha jól tudom, akkor a második világháború utáni első Parlamentnek mindketten tagjai voltak, vagy delegáltjai, vagy külsős bizottsági tagjai. Nem tudom pontosan, hogy miként is lehetett, de azt biztosan tudom, hogy Szőnyi és Illyés valamiképp kapcsolatba kellett, hogy kerüljenek abban az időben.

Illyés Gyula, 1954 júniusában, a Mester 60. születésnapjára rendezett jubileumi kiállítását köszöntő, rövid kézírásos levelében a következőket írja: „Élj boldogul, ahogy megérdemled; s legyen neked is annyi örömed a munkádban, amennyit másoknak szerzel vele. A régi barátsággal: Illyés Gyula”. Utóiratként ugyanakkor a levél szélén két sorban ez áll: „A fogyatékoság csak egy; hogy mindent színben mondtál el s nem versben!” Ennek a mondatnak az ismeretében rá kell, hogy kérdezzek: szerinted Illyés hatott Szőnyi István művészetére?

Nem nagyon hatott. Illyés Gyula „elkanyarodott” más irányba. És sajnos, ahogy én tudom, mindenekelőtt a hatalmon lévők társaságát kereste.

Ugyanakkor, azt is lehetett tudni, hogy az emigrációban élők és a hazai író társadalom között mindig is létezett egy szinte láthatatlan szálakból szőtt „pókfonat”, kapcsolatrendszer, ami a háború után is megmaradt. S ez értékrendet jelentett, amelynek palettájáról Márai, Cs. Szabó, Németh László, Illyés neve nem hiányozhatott. Még akkor sem, ha köztudott volt például az, hogy az önmagával szemben is könyörtelen Márai Sándor sohasem szívlelte a hajlékony,

kompromisszum kész író társakat, így Illyés Gyulát sem. De Illyés se kedvelte különösebben az „aranyrögeszméssel megáldott” Márait. Ám emlékezetem szerint Sárosatakon a Kossuth-kollégiumi tanáraink elmondásából értesülhettem arról, hogy bizony a „Bodrog parti Athén”-hoz kötődő csekefalvi Szabó

78 *László, és a felső-rácegrespusztai Illyés Gyula között a baráti viszony, már itthonlétükkor sem volt felhőtlen, zavartalan.*

Ezt nem tudhatom. Én az akkori Cs. Szabót nem ismertem. Mi Matyival, már az emigrációban élő íróval ismerkedtünk meg. S mint önkéntes száműzöttel találkozott a mi franciaországi együttlétünk alkalmával, az úgynevezett „Puli-tanyán” Illyés Gyula Cs. Szabó Lászlóval, ahová Csé hívott meg mindannyinkat. Ez egy magyar újságíró házaspárnak: Doblhoff Lilynek és Albrecht Dezsőnek volt a tanyája a Loire völgyében. Ők a puli tenyésztésből szerettek volna megélni, sajnos hosszabb távon nem sikerült nekik. Illyésék pedig feleségével, Flórával a New York-i PEN Kongresszusról hazafelé tartva ejtették útba Párizst, s így a „Puli-tanyát” is, hogy Cs. Szabóékkal találkozhassanak. Csélaci, meg Illyés Gyula barátok voltak, meg ellenfelek is, ez az igazság. Egy óriási nagy összetűzésnek lehettünk tanúi ezen a találkozón is. Ez abból kerekedett, hogy Illyés méltatlankodva elmesélte, hogy többször becsöngetett New Yorkban Máraihoz, vagy legalábbis megpróbált telefonálni neki, hogy találkozhassanak. De Márai elzárkózott, teljesen elutasította őt, mint olyan író, aki az otthoniakkal egy követ fúj. Elzárkózott tehát, nem fogadta a látogatót.

Hogyan is fogadta volna, mondom most én „felvilágosultan”, amikor azt írja például San Gennaro vére című monodráájában, hogy ő, azért hagyja el szülőhazáját, mert attól fél, hogy egyszer kezét kell majd fognia egy kommunistával. Kérlelhetetlen szavak ezek! S akkoriban, aki a vasfüggöny mögül érkezett, főként hivatalos küldetésbe, az a kintiek szemében válogatás nélkül mind ellenséges ügynöknek, jobbik esetben csak kommunistának tűnt, ahogy így utólag látni, vagy legalábbis olyan embernek, aki összekacsint a Kádár-rendszer „hígffejű törpéivel”, s képes elárulni két tál lencséért a sajátjait, a saját hazáját. A Haza már pedig nem eladó! Ez volt, s ez maradt Márai morális alapállása mindhalálig.

Pontosan ezért, a két férfiú, Illyés és Csé félelmetes vitába keveredtek, ott a „Puli-tanyán”, szét sem lehetett választani őket, mert természetesen mindegyik a maga igazát védte. Cs. Szabó, akkor már a BBC-ben dolgozott évek óta, és teljesen meghonosodott a magyar emigráció szellemi életébe. Ott jelentek meg az első könyvei, külföldön. És Illyés Gyula pedig hát, akár-hogy is nézzük, de kénytelen volt jóban lenni azokkal a hatalmasságokkal, mondjuk Aczél Györggyel, akik otthon a rendszert irányították, képviselték. Az persze más kérdés, hogy Aczél György nem volt a legrosszabbak közül való. Lehett volna más, sokkal rosszabb képvisellete is az íróknak, a szellem

embereinek az otthoni hatalomban, mint ahogy annak idején Révaival például elkezdődött az ötvenes évek szellemi életének megrontása. Ennek a fergeteges vitának a lényege az volt, hogy képtelenek voltak megérteni egymást a vitatkozó felek. Végül, Flóra asszony vetett véget az áldatlan állapotnak. Illyés felesége azt mondta: „Na, most már elég volt Gyula, menjünk aludni!” És másnap el is utaztak. Szóval egyáltalán nem voltak jóban, bár mindig is tisztelték egymást. Csé barátjának tekintette Illyést, és nyilván Illyés is Csélacit. Ezt mindketten megírták önvallomásaikban. Márai, az már más kérdés. Mindenkit elutasított, senkivel nem volt hajlandó szóba állni, aki otthon fejet hajtott, s hajlandó volt eltérni a cenzúrárt, azt, hogy a „nagyfejűek”, a kommunista gépezet határozza meg, hogy melyik könyvet lehessen kiadni és melyiket nem. Bizonyos történelemkönyvekből egy csomó mindent, úgyszólván történelmi tényeket is kihagytak, kihúztak. Márai egyszerűen nem tudta megérteni, ilyen körülmények között valaki hogy maradhat otthon. Akkor egész Magyarország emigráljon? Tízmillió magyar hagyja el a szülőföldjét, a hazáját, vándoroljon ki a nagyvilágba? Ezt egyszer én is megkérdeztem tőle, hogy mégis, hogyan képzeled? Meg azt is, hogy miért olyan következetesen, könyörtelenül igazságtalan? A valóság az, hogy ő direkt „igazságtalanul” nyilatkozott mindig is az emigrációban az otthoniakról. Erre azt válaszolta, nem Zsuzsa, maga téved, maga nem érti, én nem a tízmillió magyarról beszélek, hanem az írókról, a szellem embereiről, az írástudók felelősségéről.

Ebben Márai Sándornak máig ható igazsága van. Az írástudók, az értelmiségiek erkölcsi felelősségvállalása körül ma is nagyon nagy bajok vannak otthon. De te, kedves Zsuzsa, mindig is különös kapcsolatban álltál Máraival az íróval, a magányos emberrel, a mélytengeri lélekűvel. Erről tanúskodik a legfrissebb, a 2005/8-as számú Vigiliából idézhető néhány mondatod is. Itt azt olvasni rólatok, hogy egyszer Salerno környékén sétálva találkoztatok egy sugárzó tekintetű, fekete csuhás, öreg bencés szerzetessel. Márai akkor hozzád fordult s megkérdezte: vajon mi ad ezeknek az embereknek ilyen nyugodt, végtelen derűt? Majd néhány nap múlva elkérte tőled az illető szerzetes címét, telefonszámát. Ezek után az lehet a benyomása az olvasónak, hogy „Ó, ja...!”, hát persze, te vagy az a „kis-aventinusi-tündér”, minden titkoknak tudója.

Ez egyáltalán nem stimmel. Ez így hülyeség!

Na, de hát te magad is láthatod, itt lapozgatjuk az általunk is nagyra becsült Vigiliát, itt van előttünk az asztalon ez a szöveg nyomtatásban. Daru Gábor Hit és Hitetlenség útjai című írásából idéztem az imént, amiben Márai naplóira hivatkozva téged citál.

Hát engem abszolút nem jól idéz az illető. A „Kocsma” történetben, a *Vándor és idegen*ben a Máraival való levelezéseim könyvében, ami nemrég jelent meg a Kortárs Kiadónál, ez a történet egyáltalán nem így szerepel.

80 Hanem úgy, hogy Salerno fölött valóban van egy Cava dei Tirreni nevű 11. századi bencés kolostor, ahol, egy régi freskón Szent István és Szent Imre elhalványult képét látni. Márai egyszer megkért, hogy vigyem fel őt a hegyekbe kirándulni, mert nincs kocsija. Erre fölautóztunk oda a kolostorhoz. S ahogy ott sétáltunk, valóban az ösvényen velünk szemközt jött egy mosolygó, kedves szerzetes, aki odaköszönt, és mi visszaköszöntünk neki. Ekkor kérdezte meg Márai, hogy mi adhat ezeknek az embereknek ilyen végtelen derűt? Mire én azt feleltem, ezt ne tőlem, hanem a római „bölcstől” Tomek atyától kérdezze, aki bent Rómában lakik a Piaristák Rendházában. S akkor elkérte tőlem Tomek Vince telefonszámát. Vagyis a későbbiekben, nem azzal a bizonyos szerzetessel találkozott Márai, aki akkor ott sétált velünk szemben derűsen, mosolygósan. Az egyébként, egy számomra ismeretlen idős, olasz bencés szerzetes volt. A történetek után, úgy tudom, hogy Márai Sándor többször is meglátogatta Tomek atyát a rendházban. De, hogy miről is beszélgettek? Azt sem az egyik, sem a másik ismerősöm nem mondta el a későbbiekben nekem.

Márai istenfélő, vagy egész egyszerűen csak istenkereső ember volt?

Hívó lélek volt, az bizonyos. Igen. Ezt ő maga is megírja emlékezésében, *A Föld, föld...* lapjain. Különben még életében úgy gondolta, hogy megbánthat sok mindenkit, több-több embert, ismerőst, barátot, családtagot, akiről korábban véleményt alkotott. Ezért aztán sok mindent kihagyott a korábban közölt Naplóiból. Azt a fejezetet például, amikor bejönnek az oroszok az országba, jól meghúzta. Ők a családdal épp Leányfalun laktak akkoriban. Ahogy bejönnek az oroszok, a rettenetes barbárságuk láttán a halálfélelem lesz úrrá mindenben és mindenkin. Ha szembekerült ilyen-olyan orosz katonákkal, s azok rászegezték a fegyverüket, akkor csak annyit mondott oroszul, amit jó előre betanult, hogy ő „Piszátyel Cselovék”, vagyis, hogy Író Ember. Megtanulta, hogy azt kell mondani: Ő íróember! Mert ez az egyetlen valamire való „felsőbbrendű” lény, tekintély, akit még az orosz katonák, tiszték és bakák, úgy ahogy, de képesek voltak elfogadni és tiszteletben tartani. Elképzelhető Puskin és Lermontov költészete nyomán; Tolsztoj, Csehov, Dosztojevszkij és a többi nagy orosz klasszikus ismeretében, némelyiküket nemzeti hősnek tekintették ezek a közkatonák. És akkor írja ugyanitt Márai Sándor, hogy végre-valahára vége a háborúnak, nem tudom most pontosan idézni, de arról van szó, hogy „Isten reám bízta, hogy csináljam, és igazítsam a sorsomat”, vagyis mégiscsak az isteni gondviselés mentette ki őt a háború poklából, amiért örök hálával tartozik, s ezért az Istenhez mindig is közel állónak érezte magát.

Szégyen és gyalázat, de Márai Sándorról az én felnövekvő nemzedékem sokáig jószerével semmit sem tudott. Az ő nevét sikerült egy időre szinte teljesen kitörölni a magyar irodalmi köztudatból. Úgyhogy 1986 nyarán, amikor először jártunk itt nálatok a „Triznya-kocsmá” teraszán jó atyámmal, dr. Németh Lászlóval, a gömői származású palóc-patikáriussal, s feleségemmel, 81 Köpöczi Rózsával, akkor volt életemben először Márai mű a kezemben. Mátyás emelte le a könyvespolcra, azt a német katonai zubbony világló-aczell-szürkéjébe öltöztetett, feszes vászonborítású 1958–67-es Márai Naplót, a müncheni Újváry Griff Kiadó gondozásában, ami aztán otthon kézzől-kézre járt, mint a legkedveltebb szamizdatok egyike. A gesztust, ahogy Matyi derűsen átadta nekem azokat a nálunk, akkor még tiltott, vagy épp csak tűrt irodalomnak számító könyveket, fotószerűen, mint „állóképeket kontraszttal” úgy őrzöm emlékezetemben. S azt a pillanatot is, amikor legnagyobb megdöbbenésemre, arra kért, hogy dedikáljam első, épp abban az esztendőben megjelent Főbe(n)járó üzenet című verseskötetemet a papköltőknek, ha már Pilinszkynek szóló ajánlás is van benne: Tűz Tamásnak és Szabó Ferencnek és persze Márainak. Csak utólag értettem meg, a viszonzásként postán érkező, Szabó Ferenc: Jelek az éjszakában című verses-esszé kötete dedikációjából leginkább, – „Szeretettel és köszönettel az „Üzenetért” 1986. augusztus 31.” – hogy, mennyire fontos a külhonban élő emigránsoknak, száműzötteknek folytonos, élő kapcsolatban maradniuk a magyarországi irodalmi élettel. Még akkor is, ha úgy tűnt, hogy a hazaiak nem igazán kívántak tudomást venni róluk. S arról sem, hogy a 20. században, a magyar diaszpórában is születtek anyanyelvünkön világirodalmi értékek, amelyek, ma már láthatóan az „egy és oszthatatlan” magyar irodalom szerves egészét képezik, vitathatatlanul.

Igen, ez szerintem is így van.

Visszatérve Márai Sándorhoz. Léteztek azért olyan költőtársak is a közvetlen környezetemben, mint a Gyulai krétarajzok szerzője, Simonyi Imre. Az öregedőn is hős szerelmes Simonyi-Szmola bonviván, aki borittasan, nagy harsányan több rendben is úgy fogadott, – a Dob utca 6 szám alatti, romhalmaznak beillő hátsóudvaros portáján, ahol lakásában, az ágya fölött Kohán György időt múlato bánatos magyarjai vigyázták költői álmait – hogy a belépő, a magam fajta messziről érkező ifjú poétának az általa megvallott szentháromság tételének kötelező felmondása volt. Az pedig így hangzott: SZENT KRÚDY GYULA, SZENT NÉMETH LÁSZLÓ és SZENT MÁRAI SÁNDOR. Aki nem tudta felmondani az aznapi leckét, néhány pohárka alföldi homoki vinkó kíséretében a magyar irodalom szentháromságának dogmája szerint, az a delikvens, bizony aznapra nem nyerhetett bebocsátást a „simonyi-szentélybe”. S ez az emlékhalmaz hívja elő most bennem, azt a régóta megválaszolatlanul hagyott

kérdést, hogy szerinted mégis miként remélhetünk. „Egy nagy élet jussán...!” úgy, ahogy ő maga kívánta – nem élhette meg ugyan, de a szovjet csapatok kivonultak az országból – meg, ahogy Simonyi egy szál maga képviselte őt rendületlenül, a Márai-szilencium idején: szóval, hogy a szelleme, hosszú 82 bolyongás nyomán Haza található-e még újra valóságosan és véglegesen a maga teljességében? Lesz-e rá valaha is fogadó képes polgári társadalom, igény Magyarországon?

Ma a világon mindenhol olvassák Márai műveit. Most jelent meg, nem is olyan régen egy újabb könyve olaszul, majd spanyolul is, *Az igazi nő* címmel, amelyben három rövidebb műve: *Az igazi*, a *Judit* és az *Utóhang* szerepel egyszerre. A legnagyobb példányszámú olasz lapok egyike, ami a legtekintélyesebbnek számít itt Itáliában, a *Corriere della Sera* például, egy teljes oldalt szentelt az új Márai könyv bemutatására. Lehet, hogy otthon már lecsillapodott a Márai-éhség, de a világban még tombol, továbbra is a legnagyobb igény az ő műveire mutatkozik. És csak azért nem kapta meg a Nobel-díjat, mert nem volt elég bennfentes támogatója. A világon ma, azt lehet mondani, ha megjelenik egy Márai mű, az szenzáció. Miért, otthon talán nem?

Nem mindig az, mint, ahogy a magyar Nobel-díjasunk sem aratott sajnos osztatlan sikert a saját hazájában. Mert mi magyarok magyar honban, már csak ilyenek volnánk, vagyunk. Most is inkább annak a kérdése foglalkoztatja fájón a közvéleményt, hogy annak idején, mint jelöltek: Füst Milán, Weöres Sándor, Illyés Gyula miért nem kaphatták meg a Nobel-díjat?

Igen, hát annak idején Illyés Gyula sem lett Nobel-díjas, pedig talán ő állt hozzá a legközelebb.

Illyés sem kapta meg sajnos, de megkaphatta volna Pilinszky János is. És mindezek után a magyar irodalomtörténetben elsőként odaítélték a díjat Kertész Imrének, aki Sorstalanság című opusa kéziratának sorsáról maga írja le, hogy amikor a Magvető Kiadóhoz első alkalommal adta be műbírálatra a később Nobel-díjassá lett regényét, akkor kis híján antiszemizmussal vádolva őt, visszautasították. Azt gondolom, hogy ez azért is történhetett így, mert néhányunk olvasatában Kertész álláspontjának mélyén van valami titokzatosan misztikus, ami egyként zavarhatja a „zsidó és nem zsidó filo- és antiszemitákat”.

A Nobel-díj egy politikával átszótt nagydíj, s hogy ki kapja, az legkevésbé sem azon múlik, hogy ki milyen író, hanem azon, hogy ki kít és miért hajlandó támogatni, pártolni abban a grémiumban, amelyben döntési helyzetbe jut.

Nekem, a *Sorstalanság* nagyon tetszett, abban az értelemben, hogy ilyen érzéken, valószerűen és mégis olvashatóan, egy fiatal ember szemszögéből leírni a világ botrányát, borzalmát, ezt így még senki meg nem tette, így még senki le nem írta. Mert a *Sorstalanságban* nem úgy vannak megírva az események, a történések, ahogy azt egy felnőtt látta, s ahogy általában

az ismert holocaust-regények íródnak. Aki túlélte a haláltáborok borzalmait, az megírja a saját történetét. Kertész Imre is túlélte és megírta saját sorstalansága történetét, egy ifjú „embert az embertelenségben”. Mindezt a gyermek ártatlanságával, gyermeki szemmel tette. Emlékezetében vissza tudott jutni gyermekkori természetéhez, felfogásához és világlátásához. 83
Mint, ahogy a regényben olvasható, amikor az iskolába igyekvő gyerekek elcsodálkoznak azon, hogy ja, hát őket egész egyszerűen csak leterelik a buszról, majd meg fölterelik a buszra. Aztán meg utaznak a buszon, persze nem jó szántukból, úgy, mint korábban, szabadon, mégis úgy nézgetnek kifelé az ablakon, látszólag ugyanolyan nyitottsággal, nagy érdeklődéssel, mint korábban, és nem kétségek közepette. Valahogy úgy, mintha nem volna bennük félelem. A haláltáborok mélyén is, a legkegyetlenebb helyzetekben, mindig a dolgok jó oldalát próbálják meglátni, halálra váltan is. Szóval nekem, azért tetszett a regény, merthogy egészen új szemszögből világította meg az engesztelő áldozatok tragédiáját. És semmi olyan kegyetlenkedés és rémség nincs a könyvben, ami elviselhetetlenné tenné az olvasását. Éppen azért nincs, mert a gyermek talán lelke szerint sem tudja elképzelni azokat a borzalmakat, rémtetteket, amiket egyébként képes elviselni. És nem tudja elképzelni a poklot, s azt sem, hogy mi lehet a koncentrációs táborok legmélyén. Csodálkozó szemekkel néz a világra, és azokra az ott látott szörnyűségekre is, amit csakis egy ilyen kataklizmában tapasztalhat meg az ember.

A filmet láttad-e?

Nem, nem.

Nem láttad a filmet!? Kár. Pedig Koltai Lajos operatőr rendezése pontosan ezt az általad is kiemelt ártatlanságot, gyermeki tisztaságot, „naivitást” követte, vitte következetesen végig, szinte lépésről-lépésre az egész filmen. Kertész Imrének azt a költői kérdésként megfogalmazott sejtését, amire Robert Musil a Tulajdonságok nélküli ember írója is rávilágít 1938-ban írt Naplójában, hogy ti., „az antiszemitizmus nem individuális, hanem kollektív, kollektivistikus reakció...” Ezért ma is jogosult az a kérdésfelvetés, miszerint „az antiszemitizmus álarcát magára öltő kollektivizmus lenne korunk igazsága”? Bárhog is van, az emberi „sorstalanságban” még mindig van remény a túlélésre, hiszen Auschwitzban is, a mindennapi borzalmak ellenére, minden reggel felkelt a Nap, újra kezdődött az élet. Mindig a másik ember hal meg, nem én, aki szorongva, sírásra biggyesztett ajakkal tudomásul vehetem embertársam halálában a magam halandóságát. Ez a tény, a megmásíthatatlan filozófiai igazság. Ugyanakkor, Adorno „közhelyessé” vált, ám elhíresült mondata, hogy ti. „Auschwitz után verset írni barbárság”, mintha a tulajdonságok nélküli emberre vonatkozna, mert, ez, azt is jelenti az adorno negatív

dialektika értelmében, hogy, aki a 20. századi minősíthetetlen borzalmak, tömeges tragédiák láttán verset ír, az, végérvényesen elárul valami örök emberit a humánumból. S az a valaki menthetetlenül a történések cinkosává válik. Ettől a pillanattól kezdve úgy érzékelem, hogy Theodor W. Adorno szándékával ellentétben, sokkal inkább identitást gyengítő, mintsem erősítő az ő állítása. Meglehetősen abszurdá válik így a helyzet, még akkor is, ha időről-időre, abban az értelemben módosul ez a kijelentés, hogy Auschwitz borzalmait láttán: – 1970 tavaszán szobi gimnazistaként jártam ott – csakis Auschwitzról írhat verset a költő. Bár...!? Mindazonáltal Kertész Imrének, abban nem lehet nem igazat adni, hogy Oswiecim egy bizonyos értelemben felfüggesztette az irodalmat. Mégis keresztény emberként az a meglátásom, hogy Auschwitz után, igen, verset szabad is, és szükséges is írunk, már-már kötelezően, nem feledve a felejthetlent, de filozófiai és teológiai értelemben tovább kell lépniünk, miként azt J. B. Metz Memoria passionis című elmélkedésében üzeni mindahányunknak: keresztényeknek, zsidóknak és más felekezettűeknek. A harmadik évezred katolikus teológiájának igénye a com-passiō együttérzésének, vagyis a másik ember szenvedésében való részesedés, az együtt szenvedés szümpátiájának óhaja, hogy az emberiség így, együtt szenvedve remélhessen gyógyírt a holokauszt fájdalmasan égő, s minduntalan feltépett sebeire.

„Megtörtént, holott nem követtem el./ Nem történt meg, holott elkövettem”. Ebben az abszurd helyzetben, mindaz, ami a Sorstalanság kapcsán most beszélgetésünkben tudatunk mélyrétegeiből a felszínre került, arra Pilinszky János, Schaár Erzsébethez írt Auschwitz című verse adhat némi magyarázatot:

Négy-öt esztendőös lehetek,
s az én koromban a világ,
vagy – ha úgy tetszik – a valóság,
egyszóval mindaz, ami van,
két esztendő, vagy nyolcvan év,
mázsás cipő, több tonnás kiskabát,
és főként, ami hátra van még,
pontosan öt-hat éves.

Pilinszky Jancsi!? Annak idején Matyival jártak együtt gimnáziumba Budapesten a piaristákhoz. Nem voltak osztálytársak, János eggyel följebb járt, vagy kettővel följebb, azt hiszem. A lényeg, hogy már az iskolából jól ismerték egymást. És amikor Pilinszky Párizsban járt, 1967-et írhattunk, az történt, hogy nem tudott valahogy tovább ott maradni, baj volt az útlevelével, ami lejárhatott. És más egyéb gondok is voltak körülötte. Szerelmi, és valójában nem is tudni, hogy miféle lelki bajok gyötörték.

Ez a Jutta Scherrer, német vallástörténésszel kezdődő kapcsolat kezdete lehetett?

Valószínűleg, bár nem vagyok biztos benne. De akkor János írt nekünk egy levelet, hogy el szeretne jönni Rómába, s hogy tudnánk-e neki szálást biztosítani. S erre mi válaszoltunk, hogy persze, szeretettel látjuk. 85 Pilinszky Rómába utazott, s nálunk lakott körülbelül két hónapig. Meg kell mondanom, hogy nagyon rosszul érezte magát. Ez az ő, belső rossz élet-érzése volt, nem tudott a saját lelkével valahogy rendbe jönni, kint szeretett volna maradni Nyugaton. Nem kívánt visszautazni a vasfüggöny mögé. És kitalálta, hogy ő akár milyen kis munkát elvállalna itt, Rómában. Erre, kérdeztük tőle, na de hát egy magyar költő, milyen munkát vállalhatna Rómában? Tönkretenné idő-nap előtt az életét azzal, ha önkéntes száműzetésbe kerülne. Szóval mi Matyival határozottan lebeszéltük erről a kint maradásról. Közben Békés Gellért, aki szintén nagyon megszerette Jancsit, szerzett neki egy kis cellát az apácáknál a kolostorban, ami itt volt a közelben, az Aventinuson, szemközt a másik dombon, ahol Békés Gellért a bencés szerzetes minden reggel misét celebrált. Ő nagyon jól ismerte az apácákat és megkérte őket, hogy egy kis cellát bocsássanak Pilinszky János rendelkezésére. Mikor tőlünk elment, odaköltözött egy időre. És ott lakott egy jó ideig. Ott élte át remetei magányában azt a bizonyos nagy drámai válságát, tépelődését, ami arról szólhatott, hogy ő bizony nem akar többé haza utazni Magyarországra. Közben az útlevele is lejárt, ami az akkori időkben halálos véteknek számított, mármint, ha valakinek nem volt érvényes dokumentum a kezében.

Az apácák között bizonyosan jól érezte magát, mert tudni lehet, hogy anyai ágon a szeretett nagynénikéi közül Baitz Erzsébet a szervita rend női ágának alapítója volt, apácafőnövér. János, olyan öt-hat éves lehetett, amikor Bébivel, a néma nagynénikéjével, akit imádattal szeretett, s akitől állítása szerint beszélni tanult, hosszabb időket töltöttek az írástudatlan apácák és fiatal prostituáltak között Rákospalotán, a zárdában.

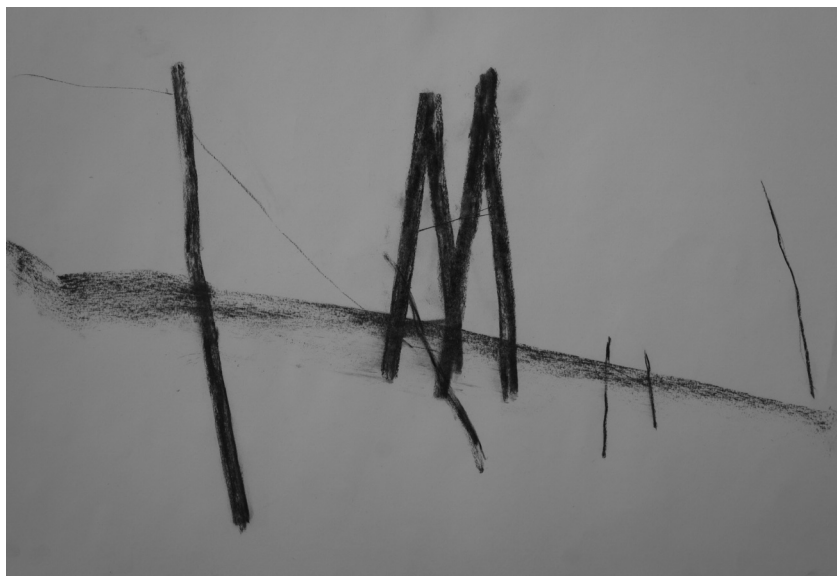
Nagyon jól érezte magát, itt szeretett volna maradni, talán örökre. A jó kis hűvös cellája megvolt az olykor elviselhetetlen forróságban is. Kapott rendszeresen meleg kosztot. És ami fő, hogy senki sem háborgatta. Bármikor átjöhetett ide hozzánk, az Anna Faustinába. Egyszerre csak, meglepetésünkre és számára is teljesen megfelelő, ideális helyzetbe került.

Valóban, a Rómában készített fotóin is úgy látni. Az egyikben például – ami közös ismerőseink, Hafner Zoltán és Kucsera András által szerkesztett Pilinszky fényképei című albumban is szerepel –, föl a végtelenbe vezető romos és szemetes lépcsősor, ami perspektívájával azt sejteti, hogy minden „jól van, ami van”, csak épp a lépcsőszerkezet egésze van omladozóban. Nem emlékszel rá, mit írt akkoriban? Írt egyáltalán valamit?

Azt hiszem, semmit. Legalább is nem hallottam róla. Arra viszont jól emlékszem, hogy rengeteget cigarettázott. És nagyon el volt keseredve. És mindig a saját lelkét rágta, s azon évődött, hogy most mit is kellene cselekednie. Menjen, maradjon? Azt hiszem, nem írt ő akkor semmit, 86 legalábbis semmi nyoma nincs, semmilyen római versről nincs tudomásom. Bárcsak tudnék róla. A levelei viszont megvannak sorban, dátum szerint. Nálunk mindig annyira nagy forgalom volt, most is annyian jönnek-mennek, nem tudom, hogy az egyes emberek mikor, mit csináltak. De Pilinszky Jánosra, mondjuk, nem lehet nem emlékezni. Például arra, hogy nem akart Rómában mászkálni, valahogy félt attól, hogy kimenjen az utcára. Egészen visszahúzódó lélek volt. Amikor viszont Párizsban járt, meg Londonban, úgy tudni, hogy szinte mindent megnézett. A múzeumokat, meg ki tudja, hogy még mit nem. De itt Rómában, nem kívánt meglátogatni semmit és senkit. Előzőleg, úgy '47-ben, sokáig itt lakott az Örök Városban, amikor azt hiszem, hogy a Római Akadémia ösztöndíjasaként érkezett ide: Nemes Nagy Ágnessel, Lengyel Balázssal, Weöres Sándorral, Károlyi Amyval és másokkal. Egy nagy magyarországi társaság volt itt akkor az Akadémián. Kerényi Károly professzor, mint Róma és az ókori mítoszok nagy ismerője idegenvezette ezt a társaságot, de neki sajnálatosan Pilinszky Jancsival, több alkalommal „sikerült” vére menően összeszólalkoznia. Egyszerűen azért, mert János nem kívánta Rómát látni, nem volt kedve kísétálni a többiekkel a Fórum Románusra. Ezért aztán Kerényi jól leteremtette, hogy biztos azért nem megy barangolni velük, mert nem érdeklődik az ókori kultúra iránt. A másik nézeteltérésük a magyar klasszikus költők megítélése dolgában támadt, mert a valóban kivételes tudású Kerényinek, még a zseniális Arany János is félművelt poétának számított.

Elgondolkoztató, hogy vajon miért nem kerülhetett ihletett állapotba a költő, épp Rómában az „építkező romok között”, a depresszióján túl, mi lehetett ennek az oka? Itt tulajdonképpen szinte minden a vanitátum vanitásról, és ugyanakkor az újjászületés reményéről beszél a művészetek, a költészet kézenfekvő témájaként. De mi történik végül is vele, húsz évvel később, amikor elhatározza, végleg maradni szeretne az Örök Városban?

Végül is Békés Gellért beszélte rá őt a hazautazásra. S közben a nővére elintézte az otthoni hatalmasságoknál, hogy ne büntessék meg, ne legyen baja a lejárt útlevelé miatt, ha haza talál menni. És akkor János nagy erőt vett magán, s valóban elhagyta aventinusi celláját, s az Örök Várost, és hazautazott. Utána, még sokáig írt nekünk továbbra is leveleket. S mi meg boldogan hallottuk, hogy nagyon sok fiatal gyűlt otthon köré, és hogy tulajdonképpen jól tette, nagyon jól, hogy hazament, mert utána még nagyon nagy művei születtek. *(Folytatás a következő számban)*

Folyóiratunk a
NEMZETI KULTURÁLIS ALAPPROGRAM
anyagi támogatásával jelenik meg.
Terjeszti a Budapesti, a Nemzeti és a Vidéki HÍRKER RT.
és alternatív terjesztők

Szerkesztők
JÁSZ ATTILA - Csendes Toll (főszerkesztő)
SZÉNÁSI ZOLTÁN (felelős szerkesztő)

ACSAI ROLAND (Indiáner-gyermekirodalmi rovat szerkesztője)
BÓDI LÓRÁNT (online szerkesztő)
SZŰCS BALÁZS PÉTER (Füstjelek online rovat szerkesztője)

Lapterv és műszaki szerkesztés
SELLYEI TAMÁS OTTÓ

Munkatársak
BUCSI-KOVÁCS ANIKÓ
MIKLÓSVÖLGYI ZSOLT
PAPP MÁTÉ
REICHERT GÁBOR
TURI MÁRTON

Tiszteletbeli munkatársak
BUJI FERENC
FÖLDES LÁSZLÓ HOBO
MONOSTORI IMRE
MUZSNAY ÁKOS
VASADI PÉTER

ÚJ FORRÁS

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALMI FOLYÓIRAT
ALAPÍTÓ A KOMÁROM-ESZTERGOM MEGYEI ÖNKORMÁNYZAT
JÓZSEF ATTILA MEGYEI KÖNYVTÁRA

Megjelenik évente tízszer
Alapítva ezerkilencszázhatvankilencben
Alapító főszerkesztő: PAYER ISTVÁN

Szerkesztőség: 2890 Tata, Székely B. u. 2/A Telefon: 20/3353 626
E-mail: info@ujforras.hu. Interneten olvasható: www.ujforras.hu
Előfizethető az Új Forrás szerkesztőségi címén. Előfizetési díj egy évre 5000 Ft.
ISSN 0133-5332

Kiadja a József Attila Megyei Könyvtár. A kiadásért felel: Új Forrás Kiadó Nonprofit Kft.
Készült a Sollers Kft. nyomdájában Tatán.